

Búcsújárás, zarándoklat a középkori Tolna megyében

Zarándoklás és a búcsúk

A keresztény ember vallási életéhez az első századoktól hozzátartozott a szentek sírjának felkeresése, amelyek fölé a 4. századtól templomokat is emeltek, s akiknek a közbenjárását a hívek bizalommal kérték. Időközben megváltozott a bűnbánati fegyelem gyakorlata és a pápák, majd püspökök egyre gyakrabban engedték el a már meggyónt és megbánt bűnök után visszamaradt büntetések egy részét az elégtételt, vagy penitenciát. Ezt az elengedést nevezzük búcsúnak.¹ A búcsúk elnyerésének tehát elengedhetetlen feltétele az őszinte bánat és szentgyónás, ill. imádság a pápa szándékára. Ilyen kiváltságokkal látták el azokat a templomokat, amelyeket szentek ereklyéi tettek híressé, hogy az oda zarándoklást elősegítsék. Ez a lehetőség a középkor emberének nemcsak lelki élmény és vezeklés volt – Isten kiengesztelésének egyik módja, - hanem turisztika, világlátás és szórakozás is. A zarándokok ellátására Európa-szerte zarándokházakat építettek, amelyekben szállást és ellátást biztosítottak a rászorulóknak. A zarándoklás és az ezzel kapcsolatos búcsúnyerés a középkori ember számára sokkal fontosabb volt, mint a szekularizált világban élő, mai embernek. Ezt bizonyítják a középkorból fennmaradt nagyszámú búcsúengedélyek.²

A keresztény világ leghíresebb zarándokhelye a Szentföld, Jézus földi életének és működésének helyszíne. Európában Róma, az apostolfejedelmek városa, Compostela, ahol Szent Jakab apostol sírja található, valamint Aachen, Loreto, Altötting, Czestochowa, Máriazell Szűz Mária kegyhelyei. Híres volt az itáliai Bari, ahol Szent Miklós, és Köln, ahol a Háromkirályok ereklyéit őrizték. Sok magyar kereste fel ezeket a kegyhelyeket, közöttük nyilván voltak megyénk klerikusai és laikusai közül is. A római zarándokok között a középkori források több Tolna megyei nevet is feljegyezték. 1429. február 15-én például Hídvégi Kozma fia Demeter a Szűz Mária tiszteletére szentelt nyéki plébániatemplom Szent Anna oltárának igazgatója személyesen zarándololt a pápai udvarba.³ Az 1500. jubileumi szentév alkalmával sokan járhattak Rómában megyénkből, ugyanis közülük Asszonyfalvai István,⁴ Madocsai Fábián és György,⁵ Mórággyi János és felesége Margit,⁶ Kömlődi Báthor György⁷ Sági Pál és felesége Katalin,⁸ be is léptek a római Szentlélek Társulatba.

¹ Korai Magyar Történeti Lexikon. 129-130, 742.

² SÜMEGI 1998. 101-153.

³ LUKCSICS 1931, I. 219.

⁴ Mon.Vat. I/5-6.80.

⁵ U.o.101.

⁶ U.o.117.

⁷ U.o.119.

⁸ U.o.133.

1. kép Magyar zarándok 15. századi metszeten

Hazánk területén is voltak országos híré zarándokhelyek. Ezek közül a legfontosabbak Szent István és Szent Imre székesfehérvári, Szent László váradi, Szent Margit Nyulak-szigeti, Szent Gellért püspök csanádi, Szent Simeon zárai, Remete Szent Pál budaszentlőrinci, Alamizsnás Szent János budavári és Kapisztrán szent János újlaki sírjai, valamint a bátai Szent Vér ereklye voltak. Püspöki székesegyházak, prépostsági, apátsági templomok ereklyéik révén lettek egy-egy kisebb közösség kedvelt zarándokhelyeivé, s e helyi kultuszt pápák és püspökök az itt elnyerhető búcsúk engedélyezésével segítették.⁹

Pécs szakrális szerepe a középkorban

A középkorban Pécs nemcsak igazgatási központja volt az egyházmegyének, hanem komoly kultuszközpont szerepet is betöltött. Szervezett zarándokutak egyik állomása a 15. században.¹⁰ Mivel Tolna megye a pécsi püspökséghez tartozott, az egyházmegye központját és annak kegyhelyeit a nép gyakran látogathatta. Több olyan pécsi templomról maradtak fenn források, amelyek zarándokhelyként is funkcionáltak.

A székesegyház az egyházmegye főtemploma, a püspöki liturgiák színhelye volt, benne 24 oltár állt és itt volt Szent Mór és Péter király sírja is. 1345-ben VI. Kelemen pápa engedélyezett búcsút azoknak, akik nagycsütörtökön és Péter és Pál apostolok ünnepén felkeresik,¹¹ 1366-ban pedig Vilmos püspök kérésére részesült újra búcsú kiváltságban.¹²

A középkori pécsi misekönyv egyik bejegyzése szerint 1351-ben hozta Pécsre Szent Livinusz püspök és vértanú ereklyéit Miklós pécsi püspök a flandriai Gentből. Korábban ugyanis Szent Livinusz Gentben, a bencés kolostorban volt eltemetve. 1355-ben Miklós pécsi püspök a várban a székesegyház északi oldalán egy kápolnát építtetett a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére benne 8 oltárral, s itt helyezte el a szent püspök ereklyéit. Ugyanebben az évben VI. Ince pápa a kápolnát meglátogatóknak Karácsony, Húsvét, Áldozócsütörtök és Pünkösd, és Szűz Mária négy nagy ünnepére, valamint a nyolc oltár patrónusának, köztük Szent Livinusz püspöknek az ünnepére (november 12.) búcsút engedélyezett.¹³ E kápolnában temették el az alapító püspököt, akinek szintén kialakult valamiféle vallásos tisztelete. Oláh Miklós elmondja, hogy a sírja mellett volt felfüggesztve vezeklőöve és szőr csuhája, amelyeket életében hordott. Az is köztudott volt róla, hogy míg napközben népét kormányozta,

⁹ Korai Magyar Történeti Lexikon. 742.

¹⁰ Legendák és csodák 442. Kapisztrán János szenttéavatási tanúvallomásaiból ismerjük, hogy budai asszonyok szervezett zarándokutakon vettek részt, amelynek célállomásai Bata, Pécs és Újlak voltak.

¹¹ FEJÉR IX/1. 296. Dl 67693.

¹² BOSSÁNYI II. 444-445.

¹³ FEJÉR IX/2. 418-419. Aranyos Mária kápolnára vonatkozó búcsúengedély.

éjszaka a szomszédos erdős hegyre kijárva vállain fát hordott le, és a szegényeknek segített.¹⁴

A Szent Bertalan templom a város főplébániája volt. Bertalan pécsi püspök Szent Bertalan bal keze ereklyével ajándékozta meg, s az apostolereklye révén a város fontos kultuszközpontja lett, 9 oltárát ismerjük. Oltárai közül több is rendelkezett búcsú kiváltsággal.¹⁵

1401-ben IX. Bonifác pápa a ferences rend pécsi Szent Ferenc templomának Virágvasárnap és Sárlos Boldogasszony ünnepére az első vesperástól a második vesperásig terjedő időre ugyanazt a búcsú kiváltságot adta, mint amit az Assisi falain kívül fekvő Portiuncula templomban lehetett elnyerni. Az itteni zarándokhely nagyságát mutatja, hogy a ferences házfőnök nyolc időszaki gyóntatót alkalmazhatott a búcsú elnyerésének napjaira.¹⁶

A 15. század végén a pécsi domonkos kolostornak is volt Szent Vér ereklyéje, amelyet a templom sekrestyéjében őriztek. Mivel ide nők nem léphettek be, ezért 1491-ben a domonkosok a pápához fordultak, hogy engedélyezze ideiglenesen a nők részére is az ereklye látogatását. A pápa utasítására kápolnát kellett az ereklyének építeni, ezt a Szent Vér kápolnát 1492-ben szentelték fel.¹⁷

Ugyancsak Baranya megyében, de Tolna megye déli részéhez egészen közel volt egy jelentős Mária kegyhely a bodolyai Szűz Mária templom, ahol a velencei Szent Márk templom búcsú kiváltságát lehetett elnyerni. Ennek a búcsújáróhelynek a látogatottságára jellemző, hogy búcsú alkalmával hat időszaki gyóntató alkalmazására adott lehetőséget a pápa.¹⁸

2. kép Apát Szent Vér ereklyével. A garamszentbenedeki Szent Vér oltár szárnyképe

Báta - országos híru búcsújáróhely Tolna megyében

Báta bencés apátsága a 14. század végétől vált országszerte híres búcsújáróhellyé. Csodálatos Krisztus-Vére ereklyéjéről az írták a szemtanúk, hogy az „Oltáriszentségben látható Krisztus Vére testének részecskéjével együtt”.¹⁹ Az ereklyének tulajdonította Garai János kiszabadulását a fogságból, s ez a zarándoklat országosan is ismertté tette a monostor templomát, ahova jobbagytól a legelőkelőbb urakig zarándokolt a nép. I. Nagy Lajostól II. Lajosig szinte minden magyar király elzarándokolt Bátára, volt, aki többször is. Az ott történt csodás gyógyulások híre is fennmaradt a korabeli forrásokban, gyóntatók Bátára küldték vezeklés céljából a súlyosabb bűnöket elkövetőket. 1480-ban, 1500-ban és 1525-ben a Dél-Dunántúlon csak itt lehetett elnyerni a jubileumi

¹⁴ Oláh Miklós: Hungária. Régi Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény. I. Humanizmus. Bp. 1998. 517.

¹⁵ TÍMÁR, 2003. 54.

¹⁶ ZSKO. II/1. 126., FEJÉR X/4. 97., Mon.Vat.I/4. 327.

¹⁷ HARSÁNYI 1938. 315-316.

¹⁸ ZSKO. II/1. 159., Mon. Vat. I/4. 395.

¹⁹ RANSANUS: A magyarok történetének rövid foglalata. 65.

Szentév kegyelmeit.²⁰ A monostor és temploma a középkori Magyarország egyik legnagyobb épületegyüttese volt. Az apátságot és a Szent Vér kultuszt a török pusztította el.²¹

Ha a bátai zarándoklatokról fennmaradt szórványos forrásokat vizsgáljuk, jól látszik, hogy a bátai Szent Vér kultusznak három vonzáskörzete figyelhető meg. Egyik Bába a közvetlen környéke, a másik egy 100 km-es körön belül Tolna, Baranya, Bodrog és Somogy megyére terjedt ki, a harmadik pedig az egész ország területére.

1. térkép Bába vonzáskörzete a középkor végén

Zarándoklatok emléke a közvetlen környékről

Bába, az apátság székhelye élvezte a zarándoklatok minden előnyét. Nyilván a gazdagabb polgárok sem akartak lemaradni az apátságot gazdag ajándékokkal ellátó főurak mögött. Nagy Ágoston bátai polgárt például – kinek vendégfogadója volt Bábán – a legbőkezűbb adományozók között találjuk, aki egy vörös bársony bőven aranyozott kazulán kívül egy fekete damaszt kazulát, valamint egy fehér teljesen arannyal átszőtt kazulát adományozott az apátságnak a 16. század elején.²²

Nagy jelentősége volt a zarándoklatok szempontjából a bátai kikötőnek és a vele szemben található Szeremlének, hiszen a Duna másik oldaláról itt keltek át a zarándokok Bábára. Erről tanúskodik Rozgonyi Simon országbíró 1411-ben kelt oklevele, amelyben „minden utazónak, kereskedőnek, vásározónak és más embernek, akik a bátai egyház határai között, akár a Duna vizén, akár szárazföldön lefelé, vagy fölfelé mennek” vámmentességet engedélyezett.²³

A szeremlei vámhelynél adóztatták meg jogtalanul 1449-ben a bábmonostori zarándokokat, amely miatt Bábmonostori Töttös László a bírósághoz fordult.²⁴ 1447-ben a közelben élő Bodrog megyei köznemesi család, a Báliak ajándékozták meg az apátságot Bál és Kulacs helységeiben lévő földbirtokaikkal.²⁵

A Tolna megyei Etéről származó Sárközi Jánost Bábára menet fosztották ki 1468-ban Debrentei Tamás nyitrai püspök emberei.²⁶

A bátai kegyhely regionális körzete

²⁰ SÜMEGI, 2005. 95-107.

²¹ SÜMEGI, 2006. 141-170.

²² Bába évszázadai 1993. 95-96.

²³ Bába évszázadai 1993. 40-42; Zichy VI. 166-167. A kikötő igazi jelentőségét egy 1514-ben kelt megegyezés mutatja, mely a pesti hajósok és a jenői révészek között született, és amely okirat szerint a Dunán lefelé hajózva a legjelentősebb kikötő Bába lehetett. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy 1521-ben a Nándorfehérvár felmentésére kiküldött hajóhad is Bábán kötött ki és ott várta a királyt. Bába évszázadai 81. Dl. 26166.

²⁴ Bába évszázadai 1993. 54-55. Zichy IX. 225-226.

²⁵ Bába évszázadai 1993. 53-54.

²⁶ BÉKEFI 1896. 95.

A bátai kegyhely szélesebb vonzáskörzete a környező megyékre, Baranyára, Bodrogra és Somogyra terjedt ki. Várdai István kalocsai érsek levelezéséből tudjuk, hogy az érsek különböző családi ügyeinek elintézése végett 1468 decemberében tervezett utat Bátára.²⁷ Az apátságot gazdag adományokkal ellátók között találjuk Enyingi Török Imrét, – Török Bálint apját – aki egy vörös színnel kevert fekete miseruhát adott, amelyik ugyan nem volt bearanyozva, de a hátára egy kereszt volt hímezve tiszta aranyból.²⁸

Perényi Imre, Siklós ura²⁹ szintén az ajándékozók között volt. Ő egy egészen arannyal hímzett kazulát adományozott. Felesége, Kanizsai Dorottya – miután a fia által elrabolt ereklye visszakerült Bátára – damaszt szentségtakarót készíttetett a Szent Vér tartójára, amelyet két ezüst koronával díszíttetett.³⁰ Végrendeletében egy fehér damaszt arannyal díszített miseruhát, valamint két ezüst gyertyatartót hagyott a bátai monostorra.³¹

A püspöki székhely Pécsről 1461-ben Klára, Péter pécsi polgár özvegye zarándokolt Bátára, aki olyan súlyos fájdalmakat érzett lábában és egyik kezében, hogy sem járni nem tudott, sem azt a kezét nem tudta kinyújtani. Annyira gyötörték fájdalmai, hogy fogadalmat tett. Fogadalma szerint kocsin Bátára vitette magát „hol Krisztus vérző testét mutatják a népnek, hogy talán kegyes lenne hozzá az isteni irgalom és meggyógyítaná.”³² 1480. március 24-én pedig Zsófia asszony, Pécsi Miklós felesége zarándokolt Bátára, hogy elnyerje a jubileumi búcsú kegyelmeit.³³

1485-ben a Baranya megyei Körtvélyesről többen keltek útra feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, hogy felkeressék a bátai Szent Vért. Már hazafelé mentek, amikor egy öt éves kisfiú meghalt. A szülők siránkozva göngyölték vászonba a holttestet, és a kocsi hátsó részében helyezték el. Két mérföldet haladtak, amikor egyesek azt tanácsolták, hogy a meleg miatt a legközelebbi faluban temessék el a halottat. Mások azonban azt ajánlották, hogy tegyenek fogadalmat. A szülők miután fogadalmat tettek észrevették, hogy a vászonba göngyölt gyermek ide-oda mozog.³⁴

Az országos hírű zarándokhely

Szórványos forrásaink tanúsága szerint a bátai kegyhely hatóköre az egész ország területére kiterjedt és le is fedi a történelmi Magyarország egész területét.

Dunántúl

Budai polgárok a 15. század második felében szervezett zarándokutakon vettek részt, amelynek egyik célállomása volt Báta. Ilona asszony, Budai Bálint

²⁷ Bába évszázadai 1993 67-68, ZICHY X. 468.

²⁸ Bába évszázadai 1993 95-97.

²⁹ Bába évszázadai 1993 96-97.

³⁰ KNAUZ 1890. 49. ; Bába évszázadai 1993. 96-97.

³¹ Bába évszázadai 1993. 97.

³² Legendák és Csodák. 459., Bába évszázadai 1993. 59.

³³ U.o. 71-72., Dl. 29055.

³⁴ Legendák és csodák 375-376., Bába évszázadai 1993. 73.

özvegye több asszonnyal együtt „búcsúkra vágyakozva”, zarándokútra indult Bátára, Pécsre és Újlakra. Már úton voltak, amikor egy asszony lebeszélte Ilonát a tovább menetelről, mondván, hogy ő is járt Újlakon, de alig tudott megmenekülni az útonállók elől. Ilona visszafordult, de megbetegedett, egyik lába megbénult. Ez arra indította, hogy folytassa zarándoklatát fájdalmi ellenére. Báta és Pécs felkeresése után jutott el Újlakra.³⁵

Kinizsi Pál özvegye, Magyar Benigna Nagyvázszyból zarándokolt el Bátára és egy vörös bársony kazulát ajándékozott az apátságnak, amely aranyozás nélküli volt, de a hátdíszén lévő kereszt „teljes egészében arannyal volt átszöve”.³⁶ Az 1500. évi jubileumi búcsú alkalmából kereste fel Bátát Anna asszony, Gersei Pethő Jánosné. Férje, fia Ferenc és sógora György, 1500-ban Loretóba készültek zarándokútra, Anna asszony úgy látszik, nem mehetett velük, ezért zarándokolt el Bátára.³⁷

Huszár Kálmán soproni polgár 1528. december 23-án végrendelkezett. Ekkor meghagyta fiának, hogy zarándokoljon el Bátára.³⁸

3. kép Az 1500. jubileumi Szentévben Gersei Pethő Jánosné részére kiállított gyónást igazoló oklevél. Pecsétjén a bátai Szent Vér ereklye ábrázolásával

Délvidék

Thuróczi János krónikájában olvashatjuk, hogy Garai János, - aki az 1415. évi boszniai hadjáratban fogságba esett – kiszabadulva spalatói fogságából „a bátai monostorba vitte roppant nehéz bilincseit a Megváltó Vérének dicsőségére, fogadalmának örök emlékére.” Ezek a súlyos vasgolyók még a 15. század végén is ott függtek a bátai egyház ajtófélfáin, hirdetve Garai csodás módon történt kiszabadulását.³⁹ A Garai család több tagja is részt vett a bátai zarándoklaton, s a család utolsó férfitagja Garai Jób egy lila és egy vörös miseruhával, valamint Szent Achatius vértanú fél ember nagyságú ezüst hermájával ajándékozta meg a monostor templomát.⁴⁰

A Szlavóniából származó Gál Kapisztrán János sírjánál vallotta, hogy lábai megbénultak, s mert orvosságot nem talált bajára, Bátára vitette magát kocsin. Majd „kimenvén Bátáról, ahogyan odaérkezett, útközben teljesen meggyógyult.”⁴¹

³⁵ Legendák és csodák 442-443., Báta évszázadai 1993. 58-60.

³⁶ KNAUZ 1890. 49.; Báta évszázadai 1993. 96-97.

³⁷ Báta évszázadai 1993. 76-78.

³⁸ HÁZI 1921. 198.

³⁹ Báta évszázadai 1993. 42-44; 74-75.

⁴⁰ Báta évszázadai 1993.96-97., A római martirologiumban három Szent Achatius vértanút is ismerünk. Az egyik örmény püspök volt és 125-ben szenvedett vértanúságot, a másik katonatiszt, vértanúsága éve 306, a harmadik Achatius a római kori Pannoniában, a Szerémségben lett vértanú a 4. század elején. Utóbbi kettő közül valamelyik szent ereklyéjét ajándékozhatta a bátai monostornak Garai Jób. Az ereklye közkedveltségét erősíthette, hogy az örmény Achatius a 14 segítőszent egyike volt, akiknek a tisztelete a középkorban nagyon közkedvelt volt.

⁴¹ U.o. 58-60.

Felvidék és Észak-Kelet Magyarország

A Szapolyai család tagjai, akiknek székhelye Szepesvár volt, többször megfordultak Bátán. Szapolyai György 1526-ban, Szapolyai János pedig 1529-ben.⁴² Ráskai Balázs zarándoklatának emlékét pedig két ezüst láncokkal ellátott mellkereszt őrizte meg, amelyek 2 gírárt értek.⁴³

Nyírbátori Báthori András a naszádosok kapitánya 1521-ben a török ellen indult Nándorfehérvárra. Útközben betért Bátára, s „elment a Vérhez, hogy elnyerje a búcsúkeresztet és ott megvárja Lajos királyt.”⁴⁴

Erdély

Feltűnő a Hunyadi család nagy tisztelete a Szent Vér ereklye és Bába iránt. Ez azzal magyarázható, hogy Hunyadi János 1441-ben az apátság közelében győzte le Garai László seregét, s e csata után került országos méltóságokba.⁴⁵ 1448-ban kormányzóként járt Bátán és töltötte a húsvéti ünnepeket az apátság falai között.⁴⁶ Az általa adományozott ajándékokból ténylegesen arra következtethetünk, hogy a híres törökverő többször megfordult Bátán. Egy fennmaradt jegyzék szerint két értékes dalmatikát ajándékozott, melyek értéke 16 aranyforint körül volt. Özvegye, Szilágyi Erzsébet egy „Nagh Barson”-nak nevezett kazulát adott, amelyet egy arannyal, s gyöngyökkel kivarrott kereszt ékesített. Ezen kívül adományozott még két aranykeresztes kazulát. A jegyzék írója szerint Hunyadi László, kivégzése előtt utolsó órájában is megemlékezett az ereklyéről és azt kívánta, hogy egy fekete bársony, s arannyal díszített kazulát vigyenek Bátára, és gazdag ajándékokkal halmozta el az apátságot.⁴⁷

Vingárti Geréb Péterné – Mátyás király anyai unokatestvérének özvegye – is az előkelő zarándokok között szerepel. Ő egy egészen aranyos kazulát adott a bábai monostornak 100 forint értékben.⁴⁸

A hitújítás korában Scholcz György, Vajdahunyad lutheránussá lett várnagya egy jegyzőkönyv szerint így szitkozódott és emlegette az Erdélyben is jól ismert bábai kegyhelyet: „Hol vannak azok a rablók? Alamizsnás Szent János, Kapisztrán Szent János és más magyarországi szentek? Ha szentek, miért nem védték meg Budát és Magyarországot a török ellen? És hol van az a bábai SzentVér? Miért engedte ez a bálvány, hogy felégyessék és elpusztítsák a helyét és Magyarországot, ha igazán szent?”⁴⁹

Hogy mennyire ismerték a Szent Vért az egész országban bizonyítja még egy Erdélyből származó adat. 1420-ban a kolozsmonostori konvent előtt zajló gyilkossági ügyben az lett a megegyezés feltétele, hogy a gyilkossággal vádolt

⁴² SÜMEGI 2005. 98.

⁴³ KNAUZ 1890. 49. ; Bába évszázadai 1993. 96-97.

⁴⁴ Bába évszázadai 1993. 89-90; SZERÉMI 1979. 102-104.

⁴⁵ KÓNYI-HOLUB 1940. 31-35.

⁴⁶ Engel Pál: Hunyadi János itineráriuma. Századok. 1984/85. 983.

⁴⁷ KNAUZ 1890. 48-49., Bába évszázadai 1993. 96-97.

⁴⁸ KNAUZ 1890. 49.; Bába évszázadai 1993. 96-97.

⁴⁹ Bába évszázadai 1993. 98.

személynek az elhunyt Szucsági Orros Péter lelki üdve érdekében Bátára kellett zarándokolnia „ad limina sacratissimi sanguinis Christi”.⁵⁰ Az 1480-as jubileumi búcsút a Karánsebesi Garalyschai Jakab ugyancsak Bátán nyerte el, amint ezt a Lénárd bátai apát által kiállított búcsúbullából ismerjük.⁵¹

4. Lénárd bátai apát és Gosztonyi Tamás pécsi kanonok búcsúlevele az 1480. jubileumi Szentévből

Magyar uralkodók zarándoklatának emlékei

A Tolna megyei Bába a középkori magyarságnak valóban nemzeti szentélye volt, amelyet a magyar uralkodók bátai zarándoklatai bizonyítanak a legjobban. A királyok közül az első adatunk Zsigmond királyról szól, aki először 1391-ben, Pozsegavárra menet fordult meg itt. 1395 április közepén a húsvéti ünnepek idején látogatta meg az apátságot, 1409 júliusában Pécsről jövet töltött négy napot az apátságban, 1420 szeptemberében pedig szintén járhatott Bátán.⁵² 1434-ben az ő kérésére engedélyezte IV. Jenő pápa a búcsút azoknak, akik Úrnapján elzarándokolnak az ereklyéhez.⁵³

Hunyadi János többször is részt vett a bátai zarándoklaton és amint már említettük értékes adományokkal látta el az apátságot.⁵⁴ Mátyás király, ki a fennmaradt adatok szerint három alkalommal is hosszabb időt töltött a bátai monostorban,⁵⁵ szintén adott két arannyal átszőtt damaszt kazulát, két bíborszínű aranyos kazulát, egy pár damaszt dalmatikát, két bársony palástot és két dúsan aranyozott bársony antipendiumot. Fia, Korvin János herceg is az adományozók között volt. Ő négy bársony kazulát adott 200 forint értékben.⁵⁶

II. Ulászló király 1495-ben Pécsről jövet szakította meg útját, hogy meglátogassa az apátságot, majd 1501-ben még egy alkalommal felkereste a Szent Vér ereklyét.⁵⁷

II. Lajos kétszer is itt várta be késlekedő seregét. Először 1521-ben, majd 1526-ban, amikor a mohácsi csata előtt több napot töltött Bátán, s a csata előtt utolsó gyónását és szentáldozását is itt végezte.⁵⁸

A Jagellók családi kapcsolatai révén még külföldi rokonaik is részt vettek bátai zarándoklaton. A Magyarországon utazó Zsigmond lengyel herceg az 1500. év októberében minden bizonnyal azért változtatta meg eredeti utitervét, hogy a jubileumi búcsú kegyelmeit a bátai kegytemplomban nyerje el.⁵⁹

⁵⁰ ZSKO VII. 364.

⁵¹ Bába évszázadai 1993. 71-72.

⁵² ZSKO II/2. 256. ZICHY VI. 632-633.

⁵³ LUKCSICS 1932-38. II. 123.

⁵⁴ KNAUZ 1890. 48-49.

⁵⁵ RÁTH A magyar királyok hadjáratai. 216.

⁵⁶ KNAUZ 1890. 48-49.

⁵⁷ Báticasék története 1997. I. 410.

⁵⁸ Bába évszázadai 1993. 89-90; 93-95.

⁵⁹ HOROGSZEGI 2005. 43.

5. kép Az 1500. évi jubileumi búcsú szimbóluma a Henckel-kódexből.

Tolna megye kisebb kegyhelyei a középkorban

A középkori magyar népi vallásosságban a 14. század második felétől lett egyre nagyobb szerepe a búcsúknak. Először csak püspöki székesegyházakban, nagyobb kegytemplomokban lehetett ezt a nagy elengedést megszerezni, ám a század végétől egyre több falusi templom részére is engedélyezték a pápák ezt a kiváltságot. A búcsú, a megbocsátott bűnök utáni büntetéstartozás elengedése, a középkori ember számára sokkal fontosabb volt, mint ahogyan ma gondolnánk. Ezért az elengedésért a meghatározott ünnepen szervezetten templomi zászlók alatt kereste fel a nép a búcsú kiváltsággal ellátott templomot. A búcsúnyerés után vásárolt, szórakozott, mielőtt hazatért volna. Úgy tűnik, hogy a Tolna megyei középkori búcsújáráshelyek hálózatának kiépülése elsősorban az ebben rejlő lehetőségek felismeréséből adódik a földesurak részéről, akik mindent elkövettek, hogy birtokaik központjai búcsújáráshelyekké váljanak, s ennek következtében felerősödjék a birtokközpont gazdasági fejlődése, amely több esetben a mezővárosi kiváltság elnyerését jelentette.

Ez először az Itáliából hazánkba érkező és 1399-től Tolna megyei birtokossá váló Ozorai Pipo birtokszervező tevékenységében figyelhető meg. Ozorai Píponak birtokközpontját Ozorát és hatalmas birtokkomplexumának jelentősebb településeit fejlesztő tevékenysége, úgy tűnik szorosan összekapcsolódik azzal a céllal, hogy ezek a központok búcsújáráshelyként is funkcionáljanak. Ez legjobban Ozora esetében figyelhető meg. Pipo 1399-ben jegyezte el Ozorai András leányát, Borbálát. A birtokot - Ozora és 5 falu - közösen kapták, a beiktatást elrendelő levelet június 2-án Kanizsai érsek állította ki.⁶⁰ Pipo azonnal hozzálátott uradalma megszervezéséhez. 1399. november 5-én Zsigmond király két privilégium levelet adott ki számára. Az egyikben Ozorán minden szerdán heti piac tartására adott engedélyt, a másikban pallósjoggal ruházta fel Pípot birtokainak határain belül.⁶¹

Ezt követően fordult Pipo 1400. októberében IX. Bonifác pápához, hogy az ozorai Szent Margit szűz és vértanú tiszteletére szentelt plébánia templomot ájtatosan meglátogatóknak, akik megbánták és meggyónták bűneiket és a felújításához segítő kezet nyújtottak 7 évi és hét negyvenednyi búcsút engedélyezzen. A pápa a búcsúnyerésre a következő ünnepeket jelölte meg: Karácsony, Újév, Vízkereszt, Húsvét, Áldozócsütörtök, Úrnapja, Pünkösöd, Szűz Mária születése, Nagyboldogasszony, Gyertyaszentelő Boldogasszony és Gyümölcsoltó Boldogasszony, Keresztelő Szent János születése, Szent Péter és Pál apostolok, a templom védőszentje Szent Margit szűz és vértanú és Mindenszentek ünnepét. Ugyanakkor azoknak, akik Karácsony, Vízkereszt, Húsvét, Áldozócsütörtök, Úrnapja, Szűz Mária születése, Nagyboldogasszony,

⁶⁰ Ozorai Pipo emlékezete 56.

⁶¹ U.o.

Keresztelő Szent János születése, Szent Péter és Pál apostolok ünnepének oktávján, valamint a Pünkösdt követő 7 napon keresztül a templomot meglátogatták és segítő kezet nyújtottak a fenntartásához 100 napi búcsút engedélyezett a pápa.⁶²

Véleményünk szerint szintén Ozorai Pipo kérésére engedélyezett ugyanezen a napon búcsút IX. Bonifác pápa a majsai Szent Péter plébánia templomot ájtatosan meglátogatóknak, akik megbánták és meggyónták bűneiket és a felújításához segítő kezet nyújtottak. Az ozoraihoz hasonló módon itt is 7 évi és hét negyvenednyi búcsút engedélyezett a pápa.⁶³ Majsja egykor a mai Regöly határában feküdt,⁶⁴ s szintén Ozorai Pipo birtoka volt.⁶⁵

Egy hónappal később 1400. december 31-én IX. Bonifác pápa a váznoki Szent Miklós templomot ájtatosan meglátogatóknak, akik megbánták és meggyónták bűneiket az ozorai templomnál említett ünnepekre engedélyezett 3 évi és három negyvenednyi búcsút. Váznok a mai Mágocstól délnyugatra feküdt,⁶⁶ s szintén Ozorai Pipo birtokaihoz tartozott.

Visszatérve Ozora városfejlődésére, nagyon fontos lehetett a plébániatemplom szerepének erősítése. 1418. május 3-án Ozorai Pipo újabb búcsúengedélyt kért az általa építtetett Szent Margit plébániaegyház meglátogatóknak,⁶⁷ és ugyanezen a napon az ozorai, a borzási és a döbrönteiegyházak tizedeiért – amelyeket az ozorai plébániatemplom számára akart megszerezni –, a pécsi püspök számára földjeiből és szőlőiből kívánt kárpótlást adni, amihez a pápa megerősítését kérte.⁶⁸

Pipo 1420 körül egy kápolnát alapított Szent Anna tiszteletére a vár mellett. 1420 május 6-án azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy a kápolnát felkeresőknek búcsút engedélyezzen.⁶⁹ Június 10-én kérését megismételte. Ebben a kérvényben kiemeli, hogy a kápolnát ő alapította és kéri a Firenzében tartózkodó pápát, hogy azok részére, akik az ozorai Szent Anna kápolnát felkeresik engedélyezzen búcsút.⁷⁰

1424-ben Pipo újra búcsút kért az ozorai Szent Margit-plébániatemplomnak, amelynek jövedelmét a kérvény szerint nagy mértékben növelte és amelyet könyvekkel, kelyhekkel és egyéb egyházi felszerelésekkel látott el és amelybe temetkezni is kívánt.⁷¹ 1425-ben pedig arra kérte a pápát,

⁶² Mon.Vat. I/4. 238-239.

⁶³ Mon.Vat. I/4. 239. Ezúton is köszönöm K. Németh András barátomnak, hogy lehetőséget biztosított arra, hogy Tolna megye templomos helyeit feldolgozó doktori dolgozatát használhattam, főleg az oklevelekben említett középkori települések azonosításánál.

⁶⁴ Tolna megye földrajzi nevei 130,132.

⁶⁵ Ozorai Pipo emlékezete 86. 200. sz. jegyzet.

⁶⁶ CSÁNKI 457.

⁶⁷ LUKCSICS 1931 I. 63.

⁶⁸ LUKCSICS 1931 I. 62.

⁶⁹ LUKCSICS 1931 I. 284. ZSKO VII.390.

⁷⁰ LUKCSICS 1931 I. 284. ZSKO VII.390.

⁷¹ LUKCSICS 1931 I. 47-48, 162. Pipo 1425-ben megváltoztatta végakarátát és úgy rendelkezett, hogy feleségével együtt a székesfehérvári királyi bazilika általa alapított kápolnijában temessék el őket. Ozorai Pipo emlékezete 75, 77.

hogyan az ozorai, borzási és döbrönte-i plébániaegyházak után a pécsi püspököknek járó tizedeket egy 1600 forint értékű budai házért a püspöktől megválthassa, hogy a mondott tizedek az ozorai plébániatemplomé legyenek.⁷² Amikor 1426-ban Ozorai Pipo mezővárosi kiváltságot adott Ozora lakóinak, úgy rendelkezett, hogy a kiváltságlevelet mindig az ozorai plébános őrizze.⁷³ Úgy véljük, Ozora mezővárossá fejlődésében nagy szerepe volt annak, hogy Pipo kiváltságokkal látta el az ozorai templomokat, s a környékről érkező zarándoklatokkal erősítette a mezőváros kereskedelmi szerepét.

Pipo halála után özvegye is fontosnak tartotta, hogy az ozorai kegyhelyeket további kiváltságokkal gazdagítsa. Az ő kapcsolatai a pápai udvarba már nem voltak elegendők, de püspöki búcsúengedélyt tudott szerezni az ozorai kápolnának. 1438-ban Ozorai Borbála kérésére Albeni Henrik pécsi püspök negyven napi búcsút engedélyezett az Ozora várában található, Szent Fülöp és Borbála tiszteletére szentelt kápolnát meglátogató híveknek,⁷⁴ 1447-ben pedig Kálnói András pécsi püspök adott negyven napos búcsút a kápolna részére.⁷⁵

Véleményünk szerint szintén Pipo kérésére engedélyezett a pápa 1420. április 12-én búcsút a Sakol-i Szent András plébániatemplom felkeresőknek.⁷⁶ Úgy véljük, ez a település a mai Nagyszokollyal azonos, mely ebben az időben szintén az ozorai uradalomhoz tartozott.⁷⁷ Ugyancsak Pipo állhatott annak a búcsúengedélynek a hátterében, amelyet 1424. december 30-án Zsigmond király kért V. Márton pápától a korábban fából, majd kőből épült Szent György mártír tiszteletére szentelt sólyagi plébániatemplom számára.⁷⁸ Solyag település ugyanis a mai Szakály határában állott, s a környék Högyész és Kurd is Pipo birtoka volt.⁷⁹

Ozorai Pipo példáját több birtokos is követte a megyében. 1402. június 2-án az ábrahámi ciszterci apátság fordult IX. Bonifác pápához és a váraljai Szűz Mária templom felkeresőknek és fenntartásához segítő kezet nyújtóknak búcsút kért. A pápa a négy nagy Mária ünnepre, Gyertyaszentelő-, Gyümölcsoltó-, Nagy- és Kisboldogasszony ünnepén kegyesen meglátogatóknak engedélyezett 3 évi és háromszor negyven napi búcsút. Váralja lehetett megyénk egyik jelentős Mária kegyhelye.⁸⁰

6. kép Napbaöltözött Asszony. Közkedvelt Mária ábrázolás a középkor végén.

⁷² LUKCSICS 1931 I. 165.; MTT 1895, 285.

⁷³ WENZEL IV. 617.

⁷⁴ DL 88142.

⁷⁵ DL 88142.

⁷⁶ LUKCSICS I. 268., ZSKO VII.373.

⁷⁷ Ozorai Pipo emlékezete 74.

⁷⁸ LUKCSICS 1931 I. 164.

⁷⁹ CSÁNKI 430, Ozorai Pipo emlékezete 75, 86. 209. sz. jegyzet

⁸⁰ Mon.Vat I/4. 443.

1408. november 21-én Alsáni Bálint pécsi püspök és bíboros fordult kérvénnyel az Ariminiben tartózkodó pápához. XII. Gergely a bíboros kérésére egy évi és 40 napi búcsút engedélyezett mindazoknak, akik bűneiket megbánva és meggyónva Keresztelő Szent János születése napján felkeresik a Szász mezővárosban Bálint bíboros és mások által alapított Keresztelő Szent János kápolnát.⁸¹

1431. májusában a mucusi Szent István király plébániatemplom látogatóinak engedélyezett búcsút a pápa.⁸²

1432. január 30-án Tamássy László és Henrik fordultak a pápához azzal a kéréssel, hogy a Tamási mezővárosban levő, Szent István király tiszteletére szentelt plébániatemplom és az ugyancsak Tamásiban álló, általuk újonnan épített, Mindenszentek tiszteletére szentelt kápolna látogatói részére búcsút engedélyezzen. Emellett azt is kérték, hogy a plébános minden évben egy napon feloldozást adhasson olyan esetekben is, amelyek a püspököknek voltak fenntartva.⁸³ Tamássy László királyi főajtónállómester, a tamási Szent István-templom kegyura a következő évben, 1433-ban újra búcsút kért a Szent István-templom számára.⁸⁴

1433-ban népes kísérettel érkezett Rómába Zsigmond király, hogy a pápa német-római császárrá koronázza. Az uralkodó július 13-án azzal a kéréssel fordult a pápához, hogy a kíséretében lévő lovagoknak ingyen állítsák ki a pápai bullákat.⁸⁵ Ezt a kedvezményt kihasználva többen is búcsúkiáltást kértek kegyúri templomaik részére. 1433. július 13-án Beltz-i János fia Dénes kért búcsút a kajdaci Kisboldogasszony plébánia templomnak. Ez lehetett megyénk másik Mária kegytemploma,⁸⁶ s a település a század közepére heti vásáros helyé vált, heti vásárait említi egy 1450-ben kelt oklevél.⁸⁷

Ugyanezen a napon kért Laki Garázda Miklós fia Balázs nemes, báró és vitéz búcsút a laki Mindenszentek plébánia templomnak,⁸⁸ Bakolcza-i Sebestyén fia György, a császárt kísérő udvari vitéz pedig a bakócai Szent Péter és Pál plébánia templomnak.⁸⁹ Lak Bátaszékkal volt határos a középkorban,⁹⁰ Bakóca pedig ma is létező település Baranya megye északi részén, Somogy megye határának közelében.

Zsigmond kíséretében volt Rómában Sólyagi Sebestyén királyi ajtonállómester is, aki több kérvénnyel is fordult a pápához. Először azt kérte

⁸¹ ZSKO II/2. 186.

⁸² LUKCSICS 1938 II. 48.

⁸³ LUKCSICS 1938 II. 56-57.

⁸⁴ LUKCSICS 1938 II. 79.

⁸⁵ Fraknói 1893. 3-4.

⁸⁶ Fraknói 1893. 4.

⁸⁷ CSÁNKI 432.

⁸⁸ Fraknói 1893. 4.

⁸⁹ U.o.

⁹⁰ Bátaszék története 1997. 110-111.

IV. Jenő pápától, hogy felsorolt Tolna megyei birtokainak egyházait: a Szent György mártír tiszteletére szentelt, általa újjáépített sólyagi, a Mindenszentek tiszteletére szentelt gyulaji és a Szent Margit tiszteletére szentelt tabai plébániatemplomokat Sóllyagon egyesíthesse, mert a mondott plébániák háborúskodások miatt elpusztultak.⁹¹ A felsorolt egyházak részére búcsút is kért 1433. július 2-án⁹², 13-án⁹³ és augusztus 3-án.⁹⁴ Ezeknek a kérvényeknek szerencsés módon ismerjük az elintézését is, ugyanis fennmaradt IV. Jenő pápának a sólyagi templom részére kiállított búcsúbullája. Ebből megtudjuk, hogy a sólyagi templom pusztulásra jutott, és nincs pénz a helyrehozatalra. Ezért mindenkinek, aki munkával, vagy pénzzel a templom újjáépítéséhez hozzájárul, búcsút engedélyezett.⁹⁵

1437-ben két Tolna megyei templom kapott még búcsú kiváltságot IV. Jenő pápától, az egyik az idősebb Szent Jakab apostol tiszteletére szentelt szakcsi plébániatemplom volt,⁹⁶ a másik pedig a nyéki (Felsőnyék) Szűz Mária plébániatemplom.⁹⁷ Néhány évvel később, 1445-ben a nyéki rektor, a tízezer katona vértanú tiszteletére alapított oltárt a plébániatemplomban. Az újonnan alapított oltárhoz a vértanúk ereklyéjéből kért a pápától.⁹⁸

Az utolsó búcsúkra vonatkozó adatunk 1484-ből való. Ekkor a Szent Demeter tiszteletére szentelt szili plébániatemplomot meglátogatóknak,⁹⁹ VIII. Ince pápa engedélyezett búcsút. Az oklevélből megtudjuk, hogy Buzlay Mózes fejér megyei ispán a romos és teljesen elpusztult templomot, az alapjaitól kezdve saját költségén kijavíttatta, egyházi díszekkel és a liturgiához szükséges dolgokkal is ellátta. A pápa ezen felül az akkori és későbbi, plébánosnak engedélyezte, hogy négy segítő papot alkalmazzon gyóntatáshoz, akik a püspöknek fenntartott esetekben is feloldozást adhattak.¹⁰⁰ Ez azt mutatja, hogy a szili plébániatemplomot a kijelölt napokon nagy számban látogathatták a hívek.

2.térkép Tolna megye búcsú kiváltsággal rendelkező templomai a 15. században

Megállapításainkat összegezve három fontos tanulság vonható le a Tolna megyére vonatkozó középkori búcsúengedélyek tanulmányozásából. Ha a búcsú kiváltsággal rendelkező kisebb falusi templomok elhelyezkedését vizsgáljuk feltűnik, hogy a megye nyugati részén sűrűbb, míg a Duna menti

⁹¹ LUKCSICS 1938, II. 74-75.

⁹² LUKCSICS 1938, II. 76.

⁹³ LUKCSICS 1938, II. 89.

⁹⁴ LUKCSICS 1938, II. 113-114.

⁹⁵ KOLLER 1784, III. 345.

⁹⁶ LUKCSICS 1938, II. 147.

⁹⁷ LUKCSICS 1938, II. 146.

⁹⁸ LUKCSICS 1938, II. 219.

⁹⁹ CSÁNKI 1897, III. 412. Ma Somogyszil, a középkorban Tolna megyéhez tartozott.

¹⁰⁰ THEINER 1860, II. 497.

Budát Eszékkel összekötő hadiút mentén, a megye keleti részén ritkább ezek elhelyezkedése. Véleményünk szerint ennek egyik oka a hadiút mentén fekvő és ezen könnyen megközelíthető Bába szakrális központi szerepe lehetett, amely országos hírvárosok helye volt a középkor folyamán, valamint a Hadiút mentén elhelyezkedő apátságok: Dunaföldvár, Madocsa, Szekszárd, Cikádor. Ezek ugyan nem voltak zarándokhelyek, legalábbis erre vonatkozó adatok nem maradtak fenn, de szakrális központ szerepük meghatározó lehetett a környező települések vonatkozásában.

A másik fontos megfigyelés a középkori ember hitéletére vonatkozhat. Ha a barokk korban kialakult és ma is létező búcsújáróhelyeket vizsgáljuk, ezek létrejöttében valamilyen csodás jelenség, Mária jelenés, vagy csodálatos gyógyulás játszott szerepet egy-egy kép, vagy szobor előtt. A középkorban is megvoltak ezek a kegyhelyek, ahol szentek ereklyéit tisztelték és ahova mély hittel zarándokolt a nép annak reményében, hogy része lehet valamilyen csodában, vagy legalább szemtanúja lehet csodálatos, rendkívüli eseménynek. Ilyen kegyhely volt a középkorban Bába Tolna megyében. Emellett az itt taglalt búcsújáróhelyek valóban azt a funkciót töltötték be, amiért a pápák búcsúkkal látták el ezeket a templomokat. Vagyis a hívek azért zarándokoltak oda, hogy megszabaduljanak a már megbánt és meggyónt bűneik után visszamaradó büntetés tartozástól, a penitenciától. Tehát amikor egy templomban, mint például Ozorán az 1400. évi búcsú kiváltság értelmében 7 évi és hét negyvenednyi,¹⁰¹ azaz hét nagyböjtre vonatkozó búcsút lehetett elnyerni, ez nem azt jelentette, hogy az Egyház a tisztítóüzbeli büntetésből 7 évet és hét nagyböjtnyi időt engedett el, hanem annyi szenvedést, amelyet a penitencia ókeresztény gyakorlata szerint 7 évi és hét nagyböjtnyi szigorú vezekléssel lehetett csak leróni. Így érthető, hogy a mélyen vallásos nép, akinek fontos volt az üdvözülés kérdése, és az is, hogy minél előbb jusson el az Isten színe látására, komolyan vette a búcsúnyerés kialakult gyakorlatát, és ezért gyakran kereste fel azokat a templomokat, ahol ezt el lehetett nyerni. A búcsút nemcsak a saját üdvözülés érdekében lehetett elnyerni, hanem a már meghalt részére is. A pápák, főleg a 15. századtól egyre több búcsú kiváltságot adtak, amelyek élőkreholtakra egyaránt vonatkoztak. A holtakért tehát nemcsak imádkozni lehetett, vagy szentmisét felajánlani a lelki üdvösségükért, hanem búcsúkat is lehetett a számukra eszközölni.¹⁰² Ez a tény tovább erősítette a búcsú kiváltsággal rendelkező templomok központi szerepét.

A harmadik fontos tényező a templomok bizonyos ünnepeken történő látogatottságának a szorgalmazása, amelyet minden búcsúbulla kiemel. Amint már példáinkból láttuk, főleg a nagyobb ünnepek alkalmával lehetett búcsút nyerni. Ez Ozora esetében szinte minden nagy ünnepre vonatkozott, a Mária templomoknál Szűz Mária négy nagy ünnepét jelölték meg a pápai bullák, de a

¹⁰¹ A quadragena egy nagyböjti időt jelöl, tehát a negyvennapos búcsú a nagyböjti vezeklésnek felel meg. SÜMEGI 1988, 102-105.

¹⁰² SÜMEGI 1988 108-109.

templom védőszentjének ünnepe, azaz a templom „búcsúnapja” és a felszentelés évfordulója minden esetben szerepelt a búcsút engedélyező oklevelekben. Külön meg kell említenünk az ünnepek oktáváit, amely az ünnepet követő hét napjait jelentette. A pápák az oktávákra is adtak búcsút, általában 100 napit, azok számára, akik az ünnepnapon valami miatt nem tudták a templomot meglátogatni, de hétköznap ezt megtehették.¹⁰³ Így egy-egy templom, amely a fontosabb ünnepekre és ezek oktáváira is kapott búcsúengedélyt az egyházi év nagy részében látogatott lehetett. Úgy véljük, hogy a középkori búcsújárás gyakorlata erősítette egy-egy település központi szerepét és nagyban hozzájárult annak fejlődéséhez, egyes esetekben a mezővárosi státusz megszerzéséhez.

7. kép Szécsi Dénes bíboros és suffraganeus püspökeinek 1450. november 15-én kelt díszes búcsúlevele. Eredeti mérete: 72x38 cm.

Resume

A keresztény ember vallási életéhez az első századoktól hozzátartozott a szentek sírjának felkeresése, amelyek fölé a 4. századtól templomokat is emeltek, s akiknek a közbenjárását a hívek bizalommal kérték. Időközben megváltozott a bűnbánati fegyelem gyakorlata és a pápák, majd püspökök egyre gyakrabban engedték el a már meggyónt és megbánt bűnök után visszamaradt büntetések egy részét az elégtételt, vagy penitenciát. Ezt az elengedést nevezzük búcsúnak. Ez a lehetőség a középkor emberének nemcsak lelki élmény és vezeklés volt – Isten kiengesztelésének egyik módja, - hanem turisztika, világlátás és szórakozás is. A keresztény világ leghíresebb zarándokhelyei a Szentföld, Európában Róma, Compostella, Aachen, Loreto, Altötting, Czestochowa, Máriazell, Bari és Köln. Sok magyar kereste fel ezeket a kegyhelyeket. Hazánk területén is voltak országos hírű zarándokhelyek. Ezek közül a legfontosabbak Szent István és Szent Imre székesfehérvári, Szent László váradi, Szent Margit Nyulak-szigeti, Szent Gellért püspök csanádi, Szent Simeon zárai, Remete Szent Pál budaszentlőrinci, Alamizsnás Szent János budavári és Kapisztrán szent János újlaki sírjai, valamint a bátai Szent Vér ereklye voltak. Püspöki székesegyházak, prépostsági, apátsági templomok ereklyéik révén lettek egy-egy kisebb közösség kedvelt zarándokhelyeivé, s e helyi kultuszt pápák és püspökök az itt elnyerhető búcsúk engedélyezésével is segítették.

A középkorban Pécs nemcsak igazgatási központja volt az egyházmegyének, hanem komoly kultuszközpont szerepet is betöltött. Szervezett zarándokutak egyik állomása a 15. században. Mivel Tolna megye a pécsi püspökséghez tartozott, az egyházmegye központját és annak kegyhelyeit a nép gyakran látogathatta. Több olyan pécsi templomról is maradtak fenn források, amelyek zarándokhelyként is funkcionáltak.

¹⁰³ U.o. 113-114.

A megyénk területén fekvő Bába bencés apátsága a 14. század végétől vált országszerte híres búcsújáróhellyé. Csodálatos Krisztus-Vére ereklyéjéről az írják a szemtanúk, hogy az „Oltáriszentségben látható Krisztus Vére testének részecskéjével együtt”. Az ereklyének tulajdonította Garai János kiszabadulását a fogságból, s ez a zarándoklat országosan is ismertté tette a monostor templomát, ahova jobbagytól a legelőkelőbb urakig zarándokolt a nép. Az ott történt csodás gyógyulások híre is fennmaradt a korabeli forrásokban, gyóntatók Bátára küldték vezeklés céljából a súlyosabb bűnöket elkövetőket. 1480-ban, 1500-ban és 1525-ben a Dél-Dunántúlon csak itt lehetett elnyerni a jubileumi szentév kegyelmeit. A monostor és temploma a középkori Magyarország egyik legnagyobb épületegyüttese volt. A bábai zarándoklatokról fennmaradt szórványos forrásanyag vizsgálatából jól látszik, hogy a bábai Szent Vér kultusznak három vonzáskörzete figyelhető meg. Egyik Bába a közvetlen környéke, a másik egy 100 km-es körön belül Tolna, Baranya, Bodrog és Somogy megyére terjedt ki, a harmadik pedig az egész ország területére.

A középkori magyar népi vallásosságban a 14. század második felétől lett egyre nagyobb szerepe a búcsúnak. Először csak püspöki székesegyházakban, nagyobb kegytemplomokban lehetett ezt a nagy elengedést megszerezni, ám a század végétől egyre több falusi templom részére is engedélyezték a pápák ezt a kiváltságot. A búcsú, a megbocsátott bűnök utáni büntetéstartozás elengedése a középkori ember számára sokkal fontosabb volt, mint ahogyan ma gondoljuk. Ezért az elengedésért a meghatározott ünnepen szervezeten templomi zászlók alatt kereste fel a nép a búcsú kiváltsággal ellátott templomot. A búcsúnyerés után vásárolt, szórakozott, mielőtt hazatért volna. Úgy tűnik, hogy a Tolna megyei középkori búcsújáróhelyek hálózatának kiépülése elsősorban az ebben rejlő lehetőségek felismeréséből adódik a földesurak részéről, akik mindent elkövettek, hogy birtokaik központjai búcsújáróhelyekké váljanak, s ennek következtében felerősödjék a birtokközpont gazdasági fejlődése is, amely több esetben a mezővárosi kiváltság elnyerését jelentette.

Ez először az Itáliából hazánkba érkező és 1399-től Tolna megyei birtokossá váló Ozorai Pipo birtokszervező tevékenységében figyelhető meg. Ozorai Piponak birtokközpontját Ozorát és hatalmas birtokkomplexumának jelentősebb településeit fejlesztő tevékenysége, úgy tűnik szorosán összekapcsolódik azzal a céllal, hogy ezek a központok búcsújáróhelyként is funkcionáljanak. Ez legjobban Ozora esetében figyelhető meg. Pipo felismerését több birtokos is követte, így alakult ki a megye nyugati felének sűrű búcsújáróhely hálózata. A középkorban búcsú kiváltsággal rendelkezett az ozorai templomokon kívül a majsai, a vázsnoki, a nagyszokolyi, a váraljai, a mucsi, a tamási, a kajdacsi, a laki, a bakócai, a sólyagi, a felsőnyéki és a szili plébániatemplomok, valamint a szászvári várkapolna.

Irodalom

Báta évszázadai 1993	Báta évszázadai. Emlékkönyv a bátai apátság alapításának 900 éves évfordulójára. Szerk: V. Kápolnás Mária. Báta, 1993.
Bátaszék története 1997	Bátaszék története a kezdetektől 1539-ig. Bátaszék monográfiája I. Szerk: Dobos Gyula. Bátaszék, 1997.
BÉKEFI 1896	R. BÉKEFI, A cikádori apátság története. Pécs, 1896.
BOSSÁNYI	Á. BOSSÁNYI, Regesta supplicationum. A pápai kérvények magyar vonatkozású okmányai 1342–1394. I–II. Bp. 1916–1918.
CSÁNKI 1897	D. CSÁNKI, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III, V. Bp. 1890–1913.
FEJÉR I-XLII	Gy. FEJÉR, Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. 1-42. Buda, 1829-1844.
FRAKNÓI 1893	V. FRAKNÓI, Genealógiai és heraldikai közlemények a vatikáni levéltárból. Turul, 11. 1893.
HARSÁNYI 1938	A. HARSÁNYI, A Domonkos-rend Magyarországon a reformáció előtt. Debrecen, 1938.
HÁZI 1921	J. HÁZI, Sopron szabad királyi város története. I. Sopron, 1921.
HOROGSZEGI 2005	Z. HOROGSZEGI, Zsigmond lengyel herceg utazásai Magyarországon. Medievisztikai tanulmányok. Szeged. 2005.
Kammerer	Kammerer Ernő cédula katalógusa. TmÖL, Szekszárd
Korai Magyar Történeti Lexikon	Korai Magyar Történeti Lexikon. Főszerk: Kristó Gyula. Budapest, 1994.
KÓNYI-HOLUB 1940	M. KÓNYI-J. HOLUB-J. Csalog -D. Dercsényi, A bátai apátság és Krisztus-vére ereklyéje. Szekszárd, 1940.
KNAUZ 1890	N. KNAUZ, A Garam-melletti szent-benedeki apátság története. I. Bp. 1890.
Legendák és csodák	Legendák és csodák. Szentek a magyar középkorból. II. Millenniumi Magyar Történelem. Budapest 2001.

LUKCSICS 1931	P. LUKCSICS, XV. Századi pápák oklevelei. I-II. (Monumenta Hungariae Italica) Bp. 1931-1938.
Mon. Vat.	Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Szerk. FRAKNÓI Vilmos. I/1-4. Bp. 1885-1891.
Ozorai Pipo emlékezete	Engel Pál: Ozorai Pipo. Ozorai Pipo emlékezete. Szerk.: Vadas Ferenc. Múzeumi füzetek. Szekszárd, 1987.
RANSANUS	P. RANSANUS, A magyarok történetének rövid foglalata. Ford. Sz. Galántai Erzsébet. Bp. 1985.
RÁTH KÁROLY	K. RÁTH, A magyarkirályok hadjáratai. BP. é.n.
SÜMEGI 1988	J. SÜMEGI, Adatok a penitencia és a búcsúk történetéhez a középkori Magyarországon. Hermann Egyed emlékkönyv. Szerk: Sümegi József és Zombori István. METEM könyvek 20. Budapest, 1988.
SÜMEGI 1999	J. SÜMEGI, Középkori köemlékek Bátáról. Adatok a bái Szent Vér kultusz eredetéhez. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve. Szerk: Gaál Attila. Szekszárd, 1999.
SÜMEGI 2005	J. SÜMEGI, <i>Adatok a középkori bái búcsújáróhely topográfiájához.</i> A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve. XXVII. Szerk.: Gaál Attila. Szekszárd, 2005.
SÜMEGI 2006	J. SÜMEGI, <i>A bái apátság kutatástörténete és alaprajzának rekonstrukciós kísérlete.</i> A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve. XXVIII. Szerk.: Gaál Attila. Szekszárd, 2006.
SZERÉMI 1979	GY. SZERÉMI, Magyarország romlásáról. Ford: Erdélyi László. Bp. 1979.
THEINER 1860	A. THEINER, Vetera monumenta historica Hungarum sacram illustrantia. I-II. Romae 1859-1860.
TÍMÁR 2003	Gy. TÍMÁR, Pécs területén lévő plébániák és lelkészségek, valamint a hozzájuk tartozó templomok és kápolnák a török hódoltság óta. Tanulmányok Pécs történetéből. 15. Pécs, 2003.
Tolna megye földrajzi nevei.	Tolna megye földrajzi nevei. Szerk. VÉGH József ÖRDÖG Ferenc-PAPP László. Bp. 1981.
WENZEL	G. WENZEL, Árpád-kori Új Okmánytár. 1-12. kötet. Pest, 1860-1874.

Zichy	<i>A Zichy és vásonkeői Zichy-család idősebb ágának okmánytára.</i> Szerk. Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Lukcsics Pál. I-XII. Budapest 1871-1931.
ZSKO	ZSIGMONDKORI OKLEVÉLTÁR. = A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Szerk. Varga János. I-VII. Bp. 1978-2001.